

АРХЕОЛОГІЯ

УДК 904"636"/"653":929Хавлюк]:069:908(477.44-25)

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-45-9-18>**Дмитро Ленчук**Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
аспірант (Україна)e-mail: archeoloua@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1465-0181>**Колекція археологічних старожитностей із розкопок П. І. Хавлюка
у фондах Вінницького обласного краєзнавчого музею**

Анотація. Метою статті є узагальнення інформації про формування колекції археологічних пам'яток з розвідок та розкопок П. І. Хавлюка, що зберігається у фондах Вінницького обласного краєзнавчого музею. **Методологія дослідження** представлена: принципом історизму, системним підходом, методами логіки, групування, порівняльно-історичним, статистичним та проблемно-хронологічним принципом. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що вона є першою узагальнюючою працею, де систематизовано та проаналізовано матеріали багаторічних розкопок П. І. Хавлюка (1925 – 2001) на різночасових пам'ятках археології з території Вінницької області, які становлять вагомий частку фондової колекції Вінницького обласного краєзнавчого музею. **Висновки.** Вивченням археологічних пам'яток нашого краю Павло Іванович займався з 1950 по 2001 рр. За цей час археолог виявив понад 1200 об'єктів археологічної спадщини. На майже 100 пам'ятках (поселеннях, городищах, могильниках тощо) проведено стаціонарні розкопки. Із 43 з них матеріали потрапили до основного фонду Вінницького обласного краєзнавчого музею. Інша частина колекції знаходиться в науково-допоміжному фонді і перебуває на стадії опрацювання. Із опрацьованих матеріалів у фондовій колекції є матеріали з пам'яток трипільської культури (Борисівка, Лугова, Рахни Собові, Уланівка), передскіфського часу (Кунка), скіфського часу (Гайсин, Жорнище, Северинівка, Слобідка, Сорока, Стіна), зарубинецької культури (Носівці, Мар'янівка, Рахни, Пархомівка, Райки), черняхівської культури (Гайове, Гармаки, Гунька, Демидівка, Заячівка, Скитка, Слобідка, Тростянець), ранньослов'янського часу (Голики, Кальник, Коржівка, Кочурів III, Куна, Паріївка, Пархомівка, Семенки I, Тростянець, Хрінівка, Чорторія, Щурівці), періоду Київської Русі (Демидівка, Пархомівка, Сажки, Слобідка, Червоне, Чорторія, Юрківці). У групі зберігання «Археологія» є 1676 предметів, у «науково-допоміжному фонді» 156 артефактів. На ці предмети складено наукові паспорти і вони активно вводяться до наукового обігу. Інша частина колекції опрацьовується і поповнює фондову колекцію музею. Отримані дані систематизовано та всебічно проаналізовано, подана їх історична інтерпретація. У роботі подано характеристику матеріалів за археологічними культурами та роками розкопок.

Ключові слова: артефакти, археологічні розкопки, Вінницький обласний краєзнавчий музей, колекція, Хавлюк П. І.

Постановка проблеми. Серед речових пам'яток у музейних зібраннях України вагоме місце посідають археологічні артефакти. Колекція Вінницького обласного краєзнавчого музею (далі – ВОКМ) налічує понад 114 тисяч пам'яток, частину з яких займає колекція археологічних предметів і їх тут понад дев'ять тисяч. Значне місце займають матеріали розвідок і розкопок відомого українського археолога, доцента Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського Павла Івановича Хавлюка (1925 – 2001).

Впродовж 1950 – 2001 рр. вчений досліджував археологічні пам'ятки на території Вінницької області. Він виявив та дослідив понад 1200 об'єктів археологічної спадщини та провів розкопки майже на 100 поселеннях, що належать різним культурам. Досліднику вдалося висвітлити процеси історичного розвитку місцевого населення першого тисячоліття нашої ери. За своїм об'ємом колекція старовини зібрана П. І. Хавлюком складає багато тисяч предметів, які потребують нових підходів та сучасних наукових обґрунтувань.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Джерельну базу роботи складають археологічна колекція матеріалів з розкопок П. І. Хавлюка та його рукописний архів, які зберігаються у фондах ВОКМ (м. Вінниця). Вони зосереджені у групах зберігання: «археологія», «метал-залізо», «дорогоцінні метали», «документи», «фото», «науково-допоміжний фонд».

Археолог регулярно опрацьовував здобуті під час розвідок та розкопок матеріали. Результат наукового дослідження виливався у наукові звіти, які зберігаються у Науковому архіві інституту археології НАН України та багаточисельні авторські публікації в українських та

зарубіжних виданнях. Для прикладу можемо згадати публікації по різних археологічних періодах, які студіювались археологом. Наприклад, про ювелірну справу уличів (Хавлюк, 1999, с. 13–19), черняхівський могильник Скитка (Восколуп & Хавлюк, 2000, с. 10–16), про зв'язок між черняхівською та зарубинецькою культурами (Хавлюк, 2001, с. 266–268) тощо.

У багатьох путівниках та альбомах по ВОКМ при характеристиці археологічної колекції згадується, значна частина матеріалів із розкопок П. І. Хавлюка (Загнітко, 1984, с. 15–16; Висоцька, 2017, с. 26–27; Висоцька, 2018, с. 59, 91–103). Інформацію про історію формування колекції музею знаходимо у працях: І. І. Зайця (Заєць, 2004, с. 183); М. В. Потупчик, М. Є. Потупчик (Потупчик & Потупчик, 1998, с. 23–24). Матеріали із розкопок П. І. Хавлюка, які зберігаються у фондах ВОКМ, використовували у своїх дослідженнях: О. М. Приходнюк (Приходнюк, 1975, с. 20–21, 87–108); В. Д. Гопак (Гопак, 1976); С. О. Гусев (1995, с. 17); І. С. Винокур (Винокур, 2000, с. 150); Д. Н. Козак, Р. В. Терпиловський, Н. С. Абашина (Козак, Терпиловський, Абашина, 2009, с. 8–28); А. П. Томашевський (Томашевський, 2003, с. 132–160; Томашевський, 2008, с. 169–179); М. П. Кучера (Кучера, 2017, с. 61–73); В. А. Косаківський (Косаківський, Рудь, Ленчук, 2016, с. 7–10; Косаківський, 2019а, с. 126; Косаківський, 2019b, с. 126); В. І. Корінний (Корінний & Ленчук, 2018, с. 8–11), Д. М. Ленчук (Ленчук, 2019, с. 245–246; Ленчук, 2020, с. 11–14); М. Р. Мудраченко (Ленчук & Мудраченко, 2019, с. 126); В. С. Рудь (Рудь & Косаківський, 2011, с. 312–317; Рудь & Косаківський, 2017, с. 148–152); О. В. Манігда, О. В. Грабовська (Манігда & Грабовська, 2020, с. 10).

Пам'ятки археології Вінниччини привертають увагу багатьох дослідників і сьогодні. На території області проводяться спільні українсько-польські та українсько-німецькі археологічні експедиції, що поповнюють фонди багатьох музеїв. Наприклад, матеріали з розкопок трипільського поселення біля с. Тростяничок поповнили колекцію Державного історико-культурного заповідника «Трипільська культура» у с. Легедзино (Rud, 2019, р. 11–39). Матеріали з розкопок біля с. Гарячківка Тульчинського району поповняють колекцію ВОКМ (Rud, 2022).

Метою статті є узагальнення відомостей про колекцію артефактів з розкопок П. І. Хавлюка, що зберігається у фондах ВОКМ та її використання в музейній та науковій роботі.

Виклад основного матеріалу. Впродовж 1956 – 2002 рр. до фондів ВОКМ надійшли матеріали із 43 пам'яток, на яких проведені розкопки Павлом Івановичем Хавлюком. Більша частина колекції у музеї розділена на дві групи зберігання: основна – «археологія» та «науково-допоміжний фонд». Крім того частина предметів є у групах: «метал-залізо», «дорогоцінні метали». Також у групах «документи» і «фото» представлена рукописна спадщина та фотоархів вченого.

Матеріали основного фонду виявлені під час археологічних досліджень на пам'ятках археології від доби енеоліту до періоду Київської Русі. До основного фонду увійшли найкращі предмети, які були відібрані із розвідок та розкопок.

Під час археологічної розвідки у 1956 р., експедицією дослідника обстежено два трипільські поселення сер. V тис. до н. е. у сс. Уланівка та Борисівка Вінницького району. Знайдений матеріал у фондах представлений керамікою із штамповим та заглибленим орнаментом (ВОКМ, А – 2009–2012, 2475–2483).

П. І. Хавлюк проводив археологічні розкопки на ранньослов'янській пам'ятці VII – X ст. у с. Коржівка Гайсинського району упродовж 1958–1960 рр. та дослідив сім жител, матеріали з яких зберігаються у фондах музею (ВОКМ, А – 1945–1946, 2380, 2382–2394, 2403, 8625). У 1958 р. науковцем досліджено у с. Юрківці Гайсинського району уличке городище X – XI ст. із зібраного матеріалу зберігається два артефакти (ВОКМ, А – 2395–2396).

Впродовж 1959 – 1962 рр., на ранньослов'янському поселенні VI – VII ст. у с. Семенки Гайсинського району – досліджено площу 5500 м², виявлено 29 жител, 8 господарських прямокутних споруд та 19 господарських ям з відповідним археологічним матеріалом (ВОКМ, А – 8197–8202, 8602–8609).

Наступна ранньослов'янська пам'ятка VI ст. у м. Іллінці (с. Голики) Вінницького району, урочище «Кар'єр» – досліджувалася восени 1964 та влітку 1968 р., знайдена напівземлянка із піччю, три житла без печі та залишки залізоплавильного горна. У фондах зберігається 21 предмет, із них чотири за сезон 1964 р. та 17 за 1968 р. (ВОКМ, А – 8261–8269, 8311–8315, 8629–8632; НДФ – 12333–12335).

У 1964 р. археолог здійснив невеликі розкопки на ранньослов'янському поселенні VI – VII ст., поблизу с. Кальник Гайсинського району. Вченим досліджено три житла із північної частини поселення та залишки двох глиняних печей. В одному із жител фіксувалися розвали великих посудин, що не піддавалися реставрації (НА ІАНАУ, Ф.е. 1964/21. 2-3 арк.). У фондах із матеріалів досліджень зберігається всього три предмети (ВОКМ, А – 8208–8209, 8622).

В урочищі «Омелькин клин», поблизу с. Кочурів Гайсинського району, проводилися розкопки ранньослов'янського поселення VI – VII ст. впродовж 1965 р. На площі 860 м² виявлено п'ять жител, декілька господарських ям та два виробничих приміщення. Особлива увага

дослідника приділена п'ятьом археологічно цілими посудинам: двом із житла №1, одна посудина із житла №2 та двом іншим посудинам із території поселення (НА ІАНАНУ, Ф.е. 1966/61, 3–5 арк.). Загалом із цієї пам'ятки у музеї зберігається 16 артефактів (ВОКМ, А – 6063–6072, 8270–8273, 8739–8740).

У 1967 р. на поселені зарубинецької культури у с. Носівці Гайсинського району, площею 400х250 м проведено дослідження. Розкоп 8х8 м закладено на зораній поверхні, де виявлено плями споруд з цікавими артефактами. П. І. Хавлюк датував пам'ятку I ст. до н. е. та I ст. н. е. У музейній колекції є два предмети (ВОКМ, А – 8707–8708).

Цього ж року на поселені зарубинецької культури I ст. н. е. у с. Мар'янівка Гайсинського району науковцем досліджено чотири житла та шість господарських ям. У фондах музею з цих розкопок зберігається 12 предметів (ВОКМ, А – 6542–6543, 6588, 6593, 6595–6596, 6608, 6616, 6639, 6644, 8734–8735).

Під час археологічної розвідки 1968 р. археолог, обстежив поселення пізньоскіфського часу IV – II ст. до н. е. у с. Сорока Вінницького району. Матеріал, що переданий дослідником до ВОКМ зберігається у кількості 34 одиниць (ВОКМ, А – 670–686, 688–690, 694–696, 1428–1438).

Цього ж року П.І. Хавлюк організував спільну експедицію ВДПІ ім. М. Островського (нині – ВДПУ ім. М. Коцюбинського) та ВОКМ. Проведено розкопки черняхівського могильника II – IV ст. біля с. Заячівка (нині – с. Клекотина) Жмеринського району, виявлено 15 поховань. Із них 11 не зруйнованих. В ході розкопок виявлено посуд, знаряддя праці, прикраси. Одне з найкраще збережених поховань вирізане та експонується в залі археології музею. У фондах із розкопок зберігається десять предметів (ВОКМ, А – 519, 2406–2407, 2411–2415, 2417–2418).

На двошаровій пам'ятці біля с. Рахни Гайсинського району, упродовж 1968 – 1970 рр. проведено археологічні розкопки трипільського V тис. до н. е. та зарубинецького поселення із могильником II ст. до н. е. – II ст. н. е. У фондах музею з двошарового поселення знаходиться 14 артефактів трипільського часу (ВОКМ, А – 365–366, 369–372, 401–402, 584, 588, 591, 593, 7781, 8034) та 124 предмети зарубинецького часу (ВОКМ, А – 711–733, 740–743, 6136, 6544–6558, 6563–6587, 6592, 6600–6607, 6609–6611, 6613–6614, 6617–6624, 6627, 6629, 6631–6638, 6640–6641, 6645–6646, 8715–8726, 8908–8915).

У 1968 р. проведено розвідку, а у 1969 та 1975 рр. науковець проводив археологічні дослідження на ранньослов'янському селищі ремісників VII – VIII ст. біля с. Паріївка Вінницького району. Під час першого сезону виявлено: господарську споруду, два житла-майстерні та житло. У наступному сезоні на пам'ятці виявлено п'ять жител-напівземлянок із печами-кам'янками, майстерня із купольною глиняною піччю, три господарські ями. Також у центральній частині поселення виявлено комплекс із трьох об'єктів: землянка із кам'яною піччю, комбіноване житло із кам'яною та глиняною купольною піччю, поряд майстерня із такою ж піччю та дві господарські ями (НА ІАНАНУ, Ф.е. 1969/72, арк. 1–7; Ф.е. 1975/35, арк. 14–16). У фондах музею із даного поселення зберігається 204 артефактів (ВОКМ, А – 1420–1427, 1439–1623, 8136, 8188–8196, 8633).

У 1969 р. археолог провів археологічну розвідку на городищі скіфського часу VI – V ст. до н. е. у с. Северинівка Жмеринського району. У фондах зберігається 11 предметів з цієї пам'ятки (ВОКМ, А – 8113–8120, 7785–7787). Цього ж року під час археологічної розвідки П. І. Хавлюком виявлено скіфський могильник IV ст. до н. е. біля с. Жорнище Вінницького району. У фондах ВОКМ знаходиться дві речі (ВОКМ, А – 738–739). Проводячи розвідку в тому ж році у м. Гайсин Гайсинського району археолог, виявив старожитності скіфського часу VII – V ст. до н. е., які передано до фондів (ВОКМ, А – 734–736). Цього ж польового сезону було виявлено старожитності біля с. Стіна Тульчинського району, які походили з скіфського могильника IV – III ст. до н. е. (ВОКМ, А – 737).

Ранньослов'янське селище VI – VII ст. у с. Хрінівка Вінницького району досліджувалося археологом впродовж 1969, 1972, 1979 рр. Під час трьох сезонів досліджено 895 м², де зафіксовано шість господарських споруд та сімнадцять жител, господарські ями та гончарну піч (НА ІАНАНУ, Ф.е. 1969/72, арк. 7–10; Ф.е. 1972/78, арк. 18–21; Ф.е. 1979/61, арк. 1–8; Хавлюк, 1970). Серед матеріалів із даних пам'яток у фондах зберігається 98 предметів (ВОКМ, А – 1346–1419, 7777, 8042–8062, 8623–8624).

У польовому сезоні 1972 р. досліджено зруйноване гранітним кар'єром трипільське поселення V тис. до н. е. біля с. Уланівка Вінницького району. Вздовж стіни кар'єру розкопано залишки трьох жител, зібрано велику колекцію різного матеріалу. У фондах зберігаються 57 артефактів із розкопок поселення того сезону (ВОКМ, А – 6139–6142, 8334–8363, 8477, 8594–8600, 8736–8738, 9226–9237). Цього ж року проведено охоронні археологічні розкопки, разом із Б. С. Жураковським, багатшарової пам'ятки біля с. Чорторія Гайсинського району. В урочищі «Ялесева гребля» досліджено: пізньотрипільське, черняхівське та слов'янське поселення, а також могильник кочівників XI – XIII ст. На думку П. І. Хавлюка трипільське поселення повністю зруйноване. На місці черняхівського культурного шару досліджено два житла, господарська

споруда, дві гончарні печі, а також залишки залізоплавильного виробництва. Поряд із однією піччю знайдено денарій імператора Коммода, що дозволило датувати пам'ятку III ст. н. е. У ранньослов'янському шарі VII – VIII ст. зафіксовано дві землянки, у кожній із них виявлено одну піч-кам'янку різної збереженості. У фондах зберігається п'ять артефактів (ВОКМ, А – 6082, 7803–7806). Між землянками на площі 550 м², прослідковано могильник кочовиків, що представлений 37 похованнями із них 23 дорослих та 14 дитячих (НА ІАНАНУ, Ф.е. 1972/78, арк. 1, 6–7; Хавлюк & Жураковський, 1973). Поховальні комплекси супроводжувалися інвентарем різного роду (ВОКМ, А – 7802, 7807–7808, 8701–8706, 8966–8968, 9374). Цього ж року під час археологічної розвідки поблизу с. Лугова Вінницького району П. І. Хавлюк виявив старожитності, що відносяться до трипільської культури V – IV тис. до н. е. У фондах зберігається один артефакт (ВОКМ, А – 8601).

У 1973 р. на трипільській пам'ятці V – IV тис. до н. е. у с. Борисівка Вінницького району вчений провів дослідження п'яти трипільських жител. Із цього комплексу у фондах музею одинадцять предметів (ВОКМ, А – 8588–8593, 8686–8690). Також вчений провів розкопки на пізньоскіфському поселенні Сорока, яке існувало між IV та II ст. до н. е. Археолог встановив, що площа пам'ятки кілька гектарів у межах яких виявлено тридцять плям. На місці масового скупчення матеріалу закладено п'ять розкопів, площею 842 м², виявлено три об'єкти – напівземлянки. У фондах музею зберігається з пам'ятки 56 артефактів (ВОКМ, А – 7784, 8063–8112, 8583, 8916–8919).

Цього ж року експедиція під керівництвом П. І. Хавлюка здійснила археологічні розкопки на багатшаровому поселенні біля с. Слобідка Вінницького району. У фондах ВОКМ із поселення зберігається матеріали скіфського часу VI – V ст. до н. е. (ВОКМ, А – 8628), черняхівської культури III ст. (ВОКМ, А – 7788, 7809, 7908–7913, 8626–8627) та періоду Київської Русі XIII – XIV ст. (ВОКМ, А – 8132–8135, 8415–8429). Також дослідник провів археологічну розвідку на черняхівському поселенні III ст. біля с. Демидівка Гайсинського району. У фондах зберігається один артефакт (ВОКМ, А – 7789).

Під час археологічної розвідки у 1974 р. археолог, виявив розвал посудини на ранньослов'янському поселенні V – VII ст. у с. Щурівці Гайсинського району (ВОКМ, А – 7792). Цього ж року П. І. Хавлюк здійснив розкопки на зарубинецькому поселенні III – II ст. до н. е. біля с. Райки Вінницького району. У фондах зберігається шість предметів (ВОКМ, А – 6541, 6562, 6590, 6625, 6628, 7774).

Впродовж двох сезонів 1974 – 1975 рр. науковець досліджував черняхівський могильник III – IV ст. біля с. Скитка Вінницького району. Виявив 25 поховань із них 15 трупопокладень та 10 трупоспалень. Артефакти в основному фонді із даного могильника знаходяться у кількості 35 одиниці (ВОКМ, А – 7706–7711, 7714–7738, 7778–7780, 8620). У НДФ також зберігається два предмети з цієї пам'ятки (ВОКМ, НДФ – 11508–11509).

У 1975 р. під час чергової археологічної розвідки дослідник виявив черняхівські старожитності на поселенні III – IV ст. у с. Гунька Вінницького району. Три експонати із його досліджень зберігаються у фондах музею (ВОКМ, А – 8316–8318).

Впродовж чотирьох сезонів 1975, 1977 – 1978 та 1985 р. проведено розкопки на пам'ятці зарубинецької культури II – I ст. до н. е. у с. Пархомівка Вінницького району. Під час першого сезону на розкопі №3 П. І. Хавлюк дослідив десять господарських ям. Одна із них належала слов'янам та перекривала зарубинецьку. У тій ямі знайдено уламки двох великих горщиків та дно із отвором. У наступному розкопі №4 (120 м²) досліджено житло із піччю. У ньому виявлено керамічний матеріал, бронзовий браслет та наконечник пізньоскіфського часу II ст. до н. е. Поряд із житлом знайдено ймовірно жертвник та господарську яму, одночасову із житлом. Одна із випадкових знахідок фібула II – I ст. до н. е., аналогічна таким же, що знайдені у попередні сезони. У фондах зберігається 58 предметів (ВОКМ, А – 6515, 6528–6540, 6558–6561, 6589–6591, 6594, 6597–6599, 6612, 6626, 6630, 6642–6643, 7914–7925, 8615–8616, 8297–8310).

У 1976 р. П. І. Хавлюк досліджував городище уличів XI – XII ст. біля с. Демидівка Гайсинського району. Матеріали у фондах ВОКМ представлені одним артефактом (ВОКМ, А – 8137). У тому ж році поблизу с. Кунка Гайсинського району, проведено археологічну розвідку та виявлено два поселення: передскіфського часу IX – VIII ст. до н. е. та ранньослов'янське V – VI ст. У музеї зберігається із першого поселення два предмети (ВОКМ, А – 8684–8685) та п'ять з другого (ВОКМ, А – 6073–6076, 7775). Цього ж польового сезону вчений провів археологічні дослідження на черняхівському поселенні III – IV ст. та на ранньослов'янській пам'ятці у с. Тростянець Гайсинського району. Із даних поселень у музеї зберігається відповідно три (ВОКМ, А – 8617–8619) та п'ять артефактів (ВОКМ, А – 8610–8614).

У сезоні 1976 – 1978 рр. археолог продовжив дослідження на багатшаровому поселенні у с. Пархомівка Вінницького району. У ранньослов'янському шарі першого розкопу виявлено три житла V – VI ст., що знаходилися близько один до одного. З культурного шару цього періоду у фондах зберігається два артефакти (ВОКМ, А – 6080–6081). В розкопі №2, знайдено ще одне

житло із цілою кам'яною піччю. Виявлено об'єкти VIII – XI ст., серед них – житло та дві господарських споруди цього часу. Із цієї пам'ятки у фондах знаходиться один предмет (ВОКМ, А – 7773).

Вченим впродовж 1970 – 1980 рр. безперервно досліджувалося уличке городище біля с. Сажки Вінницького району. За одинадцять сезонів археолог повністю завершив археологічні розкопки на пам'ятці, зібравши таким чином величезну колекцію матеріалу. На цій площі знайдено 105 скелетів, один із кістяків знаходився у господарській ямі, що була прикидана камінням та керамікою, належав дитині. В основному фонді із даного городища знаходиться 512 артефактів (ВОКМ, А – 6077-6079, 6111–6132, 6143–6406, 7782, 7791, 7794–7801, 7937, 7939–8032, 8036–8037, 8121–8131, 8142–8186, 8210–8237, 8244–8258, 8634-8636, 8691–8700, 8974–8975, 9341). У НДФ також зберігається 150 предметів з цієї пам'ятки (ВОКМ, НДФ – 11977–11980, 12099–12103, 1292–1298, 12262/1–10, 12263/1–4, 12264/1–8, 12265/1–5, 12266/1–5, 12267/1–11, 12268/1–6, 12269/1–3, 12270/1–4, 12271/1–12, 12272/1–3, 12273/1–4, 12274/1–10, 12275/1–5, 12276/1–5, 12277/1–4, 12278/1–4, 12279/1–18, 12280/1–2, 12281/1–3, 12282/1–4, 12283/1–3, 12284).

Уличке городище Х ст., поблизу с. Червоне Гайсинського району досліджувалося із перервами впродовж 1967 – 1991 рр. На пам'ятці проведено дев'ять сезонів археологічних розкопок: 1967, 1971, 1980–1981, 1987–1991 рр. У фондах музею зберігається 250 артефактів (ВОКМ, А – 697–710, 5062, 5270–5304, 6084–6132, 6407–6527, 7783, 7936, 8203-8207, 8398-8414, 8709-8714; Мельничук & Мельничук, 2020).

У 1997 р. вчений провів археологічну розвідку в пошуку поселень черняхівської культури більш раннього часу ніж Демидівка. Археолог виявив три поселення III – IV ст. поблизу сс. Гармаки та Гайового Жмеринського району. У фондах знаходиться матеріал із розвідки поселення Гайового в урочищі «Барське». Наступного року на поселенні проведено розкопки, з яких вісім предметів надішли до музею (ВОКМ, А – 7776, 8621, 8627–8732).

П.І. Хавлюк впродовж двох сезонів 1999 – 2000 рр. проводив розкопки на черняхівському поселенні III – IV ст. у с. Гармаки Жмеринського району, урочище «Калинівка» та дослідив одну напівземлянку та двокамерне житло за перший сезон, а за другий – два наземні житла та одну господарську споруду (НА ІАНАУ, Ф.е. 2000/19, арк. 3, 6). У фондах ВОКМ зберігається дванадцять артефактів із даних розкопок (ВОКМ, А – 7739–7748, 7811, 8733).

Висновки. Колекція ВОКМ налічує понад 9 тисяч артефактів з археологічних розкопок та розвідок різних років і багатьох дослідників. Четверть із них виявлені археологом Павлом Івановичем Хавлюком за 50 років досліджень на території Вінницької області. Частина матеріалів виставлена у постійній експозиції музею в залах археології, частина експонується на тематичних виставках із археології, а більша частина предметів зберігається у фондах музею. Матеріали з розкопок вченого зберігаються також у фондах Інституту археології НАН України (м. Київ) та у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця).

Відомості про артефакти з розкопок П. І. Хавлюка періодично публікуються ВОКМ у путівниках та різних тематичних альбомах із метою популяризації колекції закладу. Остання презентація колекції відбулася під час виставки «Уличі», яка експонувалася у малій виставковій залі 2020 – 2021 рр.

У фондах ВОКМ знаходяться матеріали із розкопок П. І. Хавлюка, що досліджені ним впродовж 1956 – 2000 рр. Вони були проведені на поселеннях: Уланівка: 1956, 1972 рр.; Борисівка: 1956, 1973 р.; Юрківці: 1958 р.; Коржівка: 1958 р.; Семенки І: 1962 р.; Кальник: 1964 р.; Голики: 1964, 1968 р.; Кочурів III: 1965 р.; Носівці: 1967 р.; Мар'янівка: 1967 р.; Заячівка: 1968 р.; Рахни Собо́ві: 1968 – 1970 рр.; Паріївка: 1968 – 1970, 1975 рр.; Сорока: 1968, 1973 рр.; Северинівка: 1969 р.; Жорнище: 1969 р.; Гайсин: 1969 р.; Стіна: 1969 р.; Червоне: 1967, 1971, 1976, 1980 – 1981, 1987 – 1991 рр.; Сажки: 1970 – 1980 рр.; Лугова: 1972 р.; Хрінівка: 1972 р.; Чорторія: 1972 р.; Демидівка 1973 р.; Слобідка: 1973 р.; Райки: 1974 р.; Скитка: 1974 р.; Щурівці: 1974 р.; Гунька: 1975 р.; Пархомівка: 1975 – 1978, 1985 рр.; Куна: 1976 р.; Кунка: 1976 р.; Тростянець: 1976 р.; Пархомівка: 1976, 1978 рр.; Гайове: 1998 р.; Гармаки: 2000 р.

Із 43 різночасових пам'яток археології до фондів потрапило 1832 артефактів, на які складено 1395 музейних паспортів. Із них до трипільського часу належить 96 предметів із поселень: Борисівка – 20 шт.; Рахни Собо́ві – 14 шт.; Лугова – 1 шт.; Уланівка – 61 шт. Матеріали передскіфського часу із одного поселення – Кунка у кількості двох предметів. Матеріали скіфського часу в кількості 108 предмети із поселень: Гайсин – 3 шт.; Жорнище – 2 шт.; Северинівка – 11 шт.; Слобідка – 1 шт.; Сорока – 90 шт.; Стіна – 1 шт. Пам'ятки зарубинецької культури представлені 202 артефактами, що походять із наступних поселень: Носівці – 2 шт.; Мар'янівка – 12 шт.; Рахни – 124 шт.; Пархомівка – 58 шт.; Райки – 6 шт. Серед артефактів черняхівської культури, присутні 84 предмети із поселень: Гайове – 8 шт.; Гармаки – 12 шт.; Гунька – 3 шт.; Демидівка – 1 шт.; Заячівка – 10 шт.; Скитка – 37 шт.; Слобідка – 10 шт.;

Тростянець – 3 шт. Ранньослов'янські поселення представлені 392 предметами, що зібрані із наступних поселень: Голики – 21 шт.; Кальник – 3 шт.; Коржівка – 18 шт.; Кочурів III – 16 шт.; Куна – 5 шт.; Паріївка – 204 шт.; Пархомівка – 2 шт.; Семенки I – 14 шт.; Тростянець – 5 шт.; Хрінівка – 98 шт.; Чортория – 5 шт.; Щурівці – 1 шт. Матеріальна культура періоду Київської Русі представлена 948 артефактами із наступних пам'яток: Демидівка – 1 шт.; Пархомівка – 1 шт.; Сажки – 662 шт.; Слобідка – 19 шт.; Червоне – 250 шт.; Чортория – 13 шт.; Юрківці – 2 шт.

Отже, зробивши огляд колекції старожитностей з розкопок П. І. Хавлюка, які зберігаються у фондах ВОКМ, можемо констатувати, те, що вона багата і різнопланова та охоплює великий проміжок часу від енеоліту до середньовіччя. Вивчення колекції продовжується.

Подяка. Автор висловлює щиру вдячність усім хто підтримав його в ході підготовки та написання статті. Автор вдячний Тетяні Євсейчєвій головному зберігачу фонду ВОКМ за сприяння в опрацюванні колекції. Віктору Косаківському за цінні рекомендації та редагування статті на етапі її підготовки до друку. Висловлюємо щиру вдячність голові редколегії журналу Олегу Мельничуку за консультації та методичні поради, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Стаття готувалася до друку у рамках проведення наукового дослідження пов'язаного з написанням дисертації доктора філософії.

Джерела та література:

- Rud, V., Hofmann, R., Kosakivskyi, V., Zaitseva, O., Mueller, J.** (2022). The Pottery Kilns at the Copper and Late Roman Age Site Hariachkivka 8 (Ukraine): Magnetic Prospection and Archaeological Verification. *XVI International Scientific Conference "Monitoring of Geological Processes and Ecological Condition of the Environment". 15–18 November 2022, Kyiv, Ukraine*. SCOPUS. Retrieved from: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/42650/1/Mon-22-265.pdf>.
- Rud, V., Zaitseva, O., Hofmann, R., Rauba-Bukowska, A. & Kosakivskyi, V.** (2019). Unique pottery kiln construction? The interpretation of massive clay objects from the Trostianchyk site of the Trypillia Culture. *Sprawozdania Archeologiczne*, 71, 11–39. DOI: <https://doi.org/10.23858/Sa71.2019.001>
- Винокур, І. С.** (2000). *Черняхівська культура: витоки і доля*. Кам'янець-Подільський: Абетка; Оіюм, 376 с.
- Висоцька, К. І.** (Відп. за вип.) (2017). *Вінницький обласний краєзнавчий музей: Путівник по експозиції музею*. Вінниця : Нілан – ЛТД, 104 с.
- Висоцька, К. І.** (Відп. за вип.) (2018). *Вінницький обласний краєзнавчий музей. 100 років: Альбом*. Вінниця: Твори, 340 с.
- ВОКМ** – Вінницький обласний краєзнавчий музей.
- Восколуп, В. П.** (1999). Вельбарські поселення у верхів'ях Південно-бузьського басейну. (П. С. Григорчука, Ред.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія: Збірник наукових праць*. (1), 10–13.
- Восколуп, В. П., & Хавлюк, П. І.** (2000). Черняхівський могильник Скитка (за матеріалами розкопок П.І. Хавлюка). (П. С. Григорчука, Ред.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія: Збірник наукових праць*. (2), 10–16.
- Гопак, В. Д.** (1976). *Кузнечное ремесло славян Днепровско-Днестровского лесостепного Междуречья в VI – XIII в.в. н. е.* (автор. дис. ... канд. ист. наук: спец. 07.00.06 – Археология). Киев, 20 с.
- Гусєв, С. О.** (1995). *Трипільська культура Середнього Побужжя рубежу IV – III тис. до н.е.* Вінниця: Антекс – УЛТД, 304 с.
- Загнітко, Д. Н., Степаненко, А. Г., Тельман, Й. Г.** (1984). *Вінницький обласний краєзнавчий музей. Путівник*. Одеса : Маяк, 80 с.
- Заєць, І. І.** (2004). *Далеке і близьке. Світлини пам'яті. Повість-спогад*. Вінниця: ПП «Видавництво «Тезис», 480 с.
- Козак, Д. Н., Терпиловський, Р. В., Абашина, Н. С.** (2009). Слов'яни в добу великого розселення. Відп. ред. Г. Ю. Івакін, *Україна: хронологія розвитку* (в 6 т. Т.2, сс. 8–51). Київ: Кріон.
- Корінний, В. І., & Ленчук, Д. М.** (2018). Мінеральна сировина трипільських змарядь праці з поселення Східного Поділля етапу VI. *Актуальні питання географічних, біологічних і хімічних наук: основні наукові проблеми та перспективи дослідження*, (21), 8–11.
- Косаківський, В. А.** (2019а). Поселення зарубинецької культури і могильник (1 ст. до н.е. – поч. 3 ст. н.е.) біля с. Рахни. Упоряд.: Ю. А. Зінько, А. М. Подолинний, *Пам'ятки історії та культури Вінницької області. Частина 1 : Барський – Немирівський райони* (в 2 ч. Ч.1, с. 126). Вінниця: ПрАТ «Віноблдрукарня».

- Косаківський, В. А.** (2019b). Поселення трипільської культури (4–3 тис. до н.е.) біля с. Рахни. Упоряд.: Ю. А. Зінько, А. М. Подолинний, *Пам'ятки історії та культури Вінницької області. Частина 1 : Барський – Немирівський райони* (в 2 ч. Ч.1, с. 126). Вінниця: ПрАТ «Віноблдрукарня».
- Косаківський, В. А., Рудь, В. С., Ленчук, Д. М.** (2016). Дослідження пам'яток трипільської культури на Східному Поділлі П. І. Хавлюком. *Вісник Інституту історії, етнології і права: Зб. наук. пр.* (14), 6–12.
- Кучера, М. П.** (2017). Городища уличів у Середньому Побужжі. *Археологія*, 4, С. 61–73.
- Ленчук Д. М.** (2019). Могильник і селище черняхівської культури біля с. Скитка. Упоряд.: Ю. А. Зінько, А. М. Подолинний, *Пам'ятки історії та культури Вінницької області. Частина 1 : Барський – Немирівський райони* (в 2 ч. Ч.1, сс. 245–246). Вінниця: ПрАТ «Віноблдрукарня».
- Ленчук Д. М.** (2020). Трипільські старожитності з розкопок П. І. Хавлюка в колекції лабораторії з археології факультету історії, права і публічного управління ВДПУ імені М. Коцюбинського (до 95-річчя від дня народження). *Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження: матеріали XXXI Вінницької всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 30-річчю з дня проголошення Декларації про державний суверенітет України, 24–25 верес. 2020 р.* Ч. 1. (сс. 11–14). Вінниця.
- Ленчук, Д. М., & Мудраченко, М. Р.** (2019). Могильник і селище черняхівської культури біля с. Скитка. Упоряд.: Ю. А. Зінько, А. М. Подолинний, *Пам'ятки історії та культури Вінницької області. Частина 1 : Барський – Немирівський райони* (в 2 ч. Ч.1, сс. 245–246). Вінниця: ПрАТ «Віноблдрукарня».
- Манігда, О. В., & Грабовська, О. В.** (2020). Робота експедиції «Уличі» у Калинівському районі. *Археологічні дослідження в Україні 2018 р.*, 10.
- Мельничук О. А., & Мельничук Т. А.** (2020). Городище уличів Х ст. поблизу с. Червоне в дослідженнях П. І. Хавлюка. *Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження: матеріали XXXI Вінницької всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 30-річчю з дня проголошення Декларації про державний суверенітет України, 24–25 верес. 2020 р.* (у 2 ч. Ч. 1. сс. 40–46). Вінниця.
- НА ІАНАНУ** – Науковий архів Інституту археології національної академії наук України.
- Потупчик, М. В., & Потупчик, М. Є.** (1998). З історії формування археологічної колекції музею (В. А. Косаківський, Відп. ред.). *Подільська старовина: Зб. наук. праць: Ювіл. вип. до 80-річчя з часу заснування Музею.* Вінниця, С. 15–29.
- Приходнюк, О. М.** (1975). *Слов'яни на Поділлі (VI – VII ст. н. е.)*. Київ : Наукова думка, 156 с.
- Рудь, В. С., & Косаківський, В. А.** (2011). П. І. Хавлюк – дослідник старожитностей Поділля. «Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення». (До 100-річчя заснування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського): *Матеріали XXIII Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф.* (сс. 312–317). Вінниця.
- Рудь, В. С., & Косаківський, В. А.** (2017). До 90-річчя Павла Івановича Хавлюка. *Археологія*, 4, С. 61–73.
- Томашевський, А. П.** (2003). Нарис історії та екології заселення Східного Поділля слов'яно-руської доби. *Археологічні студії*, 2, С. 132–160.
- Томашевський, А. П.** (2008). Інформаційна основа дослідження історії та екології заселення Східного Поділля слов'яно-руської доби. *Археологічні студії*. 3, С. 169–179.
- Хавлюк, П. І.** (1970). Новые открытия Южнобугской экспедиции. *Археологические отарытие 1969 г.*, С. 228–230.
- Хавлюк, П. И., & Жураковский, Б.С.** (1973). Исследования в Винницкой области. *Археологические отарытие 1972 г.*, С. 342–344.
- Хавлюк, П. І.** (1999). Ювелірна справа в уличів. (П. С. Григорчука, Ред.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія: Збірник наукових праць.* (1), 13–19.
- Хавлюк, П. І.** (2001). До питання про зв'язок між черняхівською та зарубинецькою культурами. (П. С. Григорчука, Ред.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія: Збірник наукових праць.* (3), 266–268.

Dmytro M. Lenchuk

Vinnitsya Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Postgraduate student (Ukraine)

The Collection of Archaeological Antiquities From the P. I. Havlyuk Excavations in the Funds of Vinnitsya Regional Museum of History and Nature

Abstract. The purpose of the article is to generalize information about the formation of the collection of archaeological monuments from the explorations and excavations of P. I. Havlyuk, which is stored in the funds of the Vinnitsya Regional Museum of History and Nature. **The research methodology** is represented by: the principle of historicism, system approach, methods of logic, grouping, comparative-historical, statistical and problem-chronological principles. **The scientific novelty** of the work is in the fact that it is the first generalizing work, which systematizes and analyzes the materials of long-term excavations by P. I. Havlyuk (1925-2001) at various historical monuments of archeology from the territory of the Vinnitsya region, which constitute a significant part of the stock collection of the Vinnitsya Regional Museum of History and Nature. **Conclusions.** Pavlo Ivanovych studied the archaeological monuments of our region from 1950 to 2001. During this time, the archaeologist discovered more than 1,200 objects of archaeological heritage. Stationary excavations were carried out at almost 100 monuments (settlements, hillforts, burial grounds, etc.). From 43 of them, the materials entered the main fund of the Vinnitsya Regional Museum of History and Nature. The rest of the collection is in the research fund and is under development. Among the processed materials in the foundation collection, there are materials from the monuments of the Trypil culture (Borysivka, Luhova, Rakhny Sobovi, Ulanivka), the pre-Scythian period (Kunka), the Scythian period (Gaisyn, Zhornyshche, Severynivka, Slobidka, Soroka, Stina), the Zarubynets culture (Nosivtsi, Maryanivka, Rakhny Sobovi, Parkhomivka, Raiky), Chernyakhiv culture (Gaivove, Garmaki, Gunka, Demydivka, Zayachivka, Skitka, Slobidka, Trostyanets), early Slavic period (Holiky, Kalnik, Korzhivka, Kochuriv III, Kuna, Pariivka, Parkhomivka, Semenky I, Trostyanets, Khrinivka, Chortoriya, Shchurivtsi), of the period of Kyiv Rus (Demydivka, Parkhomivka, Sazhki, Slobidka, Chervone, Chortoriya, Yurkivtsi). There are 1,676 objects in the "Archaeology" storage group, and 156 artifacts in the "scientific auxiliary fund". Scientific passports have been drawn up for these subjects and they are actively introduced into scientific circulation. The other part of the collection is being processed and replenishes the fund collection of the museum. The obtained data are systematized and comprehensively analyzed, their historical interpretation is presented. The work describes the characteristics of materials by archaeological cultures and years of excavation.

Key words: artifacts, archaeological excavations, Vinnitsya Regional Museum of History and Nature, collection, Havlyuk P.I.

References:

- Gopak V. D.** (1976). *Kuznechnoe remeslo slavian Dneprovsko-Dnestrovskogo lesostepnogo Mezhdurechia v VI – XIII v.v. n. e.* (avtoref. dis. ... kand. ist. nauk: spets. 07.00.06 – Arkheologija). Kiev, 20 s. [in Russian].
- Husiev, S. O.** (1995). *Trypilska kultura Srednoho Pobuzhzhia rubezhu IV – III tys. do n.e.* Vinnitsya: Anteks – ULTD, 304 s. [in Ukrainian].
- Khavliuk, P. I.** (1999). Yuvelirna sprava v ulychiv. (P. S. Hryhorchuka, Red.). *Naukovi zapysky Vinnitskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Istorii: Zbirnyk naukovykh prats.* (1), 13–19. [in Ukrainian].
- Khavliuk, P. I.** (2001). Do pytannia pro zviazok mizh cherniakhivskoiu ta zarubynetskoiu kulturamy. (P. S. Hryhorchuka, Red.). *Naukovi zapysky Vinnitskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Istorii: Zbirnyk naukovykh prats.* (3), 266–268. [in Ukrainian].
- Khavliuk, P. I. & Zhurakovskii B. S.** (1973). Issledovaniia v Vinnitskoi oblasti. *Arkheologicheskie otarytie 1972 g.*, S. 342–344. [in Russian].
- Khavliuk, P. I.** (1970). Novye otkrytiia luzhnobugskoi ekspeditsii *Arkheologicheskie otarytie 1969 g.*, S. 228–230. [in Russian].
- Korinnyi, V. I., & Lenchuk, D. M.** (2018). Mineralna syrovyna trypilskykh znariad pratsi z poselennia Skhidnoho Podillia etapu VI. *Aktualni pytannia heohrafichnykh, biolohichnykh i khimichnykh nauk: osnovni naukovi problemy ta perspektyvy doslidzhennia*, (21), 8–11. [in Ukrainian].
- Kosakivskyi, V. A.** (2019a). Poselennia zarubynetskoii kultury i mohylnyk (1 st. do n.e. – poch. 3 st. n.e.) bilia s. Rakhny. Uporiad.: Yu. A. Zinko, A. M. Podolynnyi, *Pamiatky istorii ta kultury Vinnitskoi oblasti. Chastyna 1 : Barskyi – Nemyrivskyi raiony* (v 2 ch. Ch.1, s. 126). Vinnitsya: PrAT «Vinobldrukarnia». [in Ukrainian].

- Kosakivskyi, V. A.** (2019b). Poselennia trypilskoï kultury (4 – 3 tys. do n.e.) bilia s. Rakhny. Uporiad.: Yu. A. Zinko, A. M. Podolynnyi, *Pamiatky istorii ta kultury Vinnytskoi oblasti. Chastyna 1 : Barskyi – Nemyrivskyi raiony* (v 2 ch. Ch.1, s. 126). Vinnytsia: PrAT «Vinobldrukarnia». [in Ukrainian].
- Kosakivskyi, V. A., Rud, V. S., Lenchuk, D. M.** (2016). Doslidzhennia pamiatok trypilskoï kultury na Skhidnomu Podilli P. I. Khavliukom. *Visnyk Instytutu istorii, etnologii i prava: Zb. nauk. pr.* (14), 6–12. [in Ukrainian].
- Kozak, D. N., Terpylovskyi, R. V., Abashyna, N. S.** (2009). Sloviany v dobu velykoho rozselennia. Vidp. red. H. Yu. Ivakin, *Ukraina: khronolohiia rozvytku* (v 6 t. T.2, ss. 8–51). Kyiv: Krion. [in Ukrainian].
- Kuchera, M. P.** (2017). Horodyshcha ulychiv u Serednomu Pobuzhzhii. *Arkheolohiia*, 4, S. 61–73. [in Ukrainian].
- Lenchuk D. M.** (2019). Mohylnyk i selyshche cherniakhivskoi kultury bilia s. Skytka. Uporiad.: Yu. A. Zinko, A. M. Podolynnyi, *Pamiatky istorii ta kultury Vinnytskoi oblasti. Chastyna 1 : Barskyi – Nemyrivskyi raiony* (v 2 ch. Ch.1, ss. 245–246). Vinnytsia: PrAT «Vinobldrukarnia». [in Ukrainian].
- Lenchuk D. M.** (2020). Trypilski starozhytnosti z rozkopok P. I. Khavliuka v kolektsii laboratorii z arkheolohii fakultetu istorii, prava i publicznego upravlinnia VDPU imeni M. Kotsiubynskoho (do 95-richchia vid dnia narodzhennia). *Vinnychchyna: mynule ta sohodennia. Kraieznavchi doslidzhennia: materialy XXXI Vinnytskoi vseukrainskoi naukovoï istoriko-kraieznavchoï konferentsii, prysviachenoï 30-richchii z dnia proholoshennia Deklaratsii pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy, 24–25 veres. 2020 r.* Ch. 1. (ss. 11–14). Vinnytsia. [in Ukrainian].
- Lenchuk, D. M., & Mudrachenko, M. R.** (2019). Mohylnyk i selyshche cherniakhivskoi kultury bilia s. Skytka. Uporiad.: Yu. A. Zinko, A. M. Podolynnyi, *Pamiatky istorii ta kultury Vinnytskoi oblasti. Chastyna 1 : Barskyi – Nemyrivskyi raiony* (v 2 ch. Ch.1, ss. 245–246). Vinnytsia: PrAT «Vinobldrukarnia». [in Ukrainian].
- Manihda, O. V., & Hrabovska, O. V.** (2020). Robota ekspedytsii «Ulychi» u Kalynivskomu raioni. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2018 r.*, 10. [in Ukrainian].
- Melnychuk O. A., & Melnychuk T. A.** (2020). Horodyshche ulychiv Kh st. poblyzu s. Chervone v doslidzhenniakh P. I. Khavliuka. *Vinnychchyna: mynule ta sohodennia. Kraieznavchi doslidzhennia: materialy XXXI Vinnytskoi vseukrainskoi naukovoï istoriko-kraieznavchoï konferentsii, prysviachenoï 30-richchii z dnia proholoshennia Deklaratsii pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy, 24–25 veres. 2020 r.* (u 2 ch. Ch. 1. ss. 40–46). Vinnytsia. [in Ukrainian].
- NA IANANU** – Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. [State archive of the Ukraine region]. [in Ukrainian].
- Potupchuk, M. V., & Potupchuk, M. Ye.** (1998). Z istorii formuvannia arkheolohichnoi kolektsii muzeiu (V. A. Kosakivskyi, Vidp. red.). *Podilska starovyna: Zb. nauk. prats: Yuvil. vyp. do 80-richchia z chasu zasnuv. Muzeiu.* Vinnytsia, S. 15–29. [in Ukrainian].
- Prykhodniuk, O. M.** (1975). *Sloviany na Podilli (VI – VII st. n. e.)*. Kyiv : Naukova dumka, 156 s. [in Ukrainian].
- Rud, V. S., & Kosakivskyi, V. A.** (2011). P. I. Khavliuk – doslidnyk starozhytnosti Podillia. «Osvita na Podilli: mynule ta sohodennia». (Do 100-richchia zasnuvannia Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho): *Materialy XXIII Vseukr. nauk. ist.-kraiezn. konf.* (ss. 312–317). Vinnytsia. [in Ukrainian].
- Rud, V. S., & Kosakivskyi, V. A.** (2017). Do 90-richchia Pavla Ivanovycha Khavliuka. *Arkheolohiia*, 4, S. 61–73. [in Ukrainian].
- Rud, V., Hofmann, R., Kosakivskyi, V., Zaitseva, O., Mueller, J.** (2022). The Pottery Kilns at the Copper and Late Roman Age Site Hariachkivka 8 (Ukraine): Magnetic Prospection and Archaeological Verification. *XVI International Scientific Conference “Monitoring of Geological Processes and Ecological Condition of the Environment”. 15–18 November 2022, Kyiv, Ukraine.* SCOPUS. Retrieved from: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/42650/1/Mon-22-265.pdf>. [in English].
- Rud, V., Zaitseva, O., Hofmann, R., Rauba-Bukowska, A. & Kosakivskyi, V.** (2019). Unique pottery kiln construction? The interpretation of massive clay objects from the Trostianchyk site of the Trypillia Culture. *Sprawozdania Archeologiczne*, 71, 11–39. DOI: <https://doi.org/10.23858/Sa71.2019.001> [in English].
- Tomashevskyi, A. P.** (2003). Narys istorii ta ekolohii zaselennia Skhidnoho Podillia sloviano-ruskoi doby. *Arkheolohichni studii*, 2, S. 132–160. [in Ukrainian].
- Tomashevskyi, A. P.** (2008). Informatsiina osnova doslidzhennia istorii ta ekolohii zaselennia Skhidnoho Podillia sloviano-ruskoi doby. *Arkheolohichni studii*. 3, S. 169–179. [in Ukrainian].
- VOKM** – Vinnytskyi oblasnyi kraieznavchyi muzei. [State museum of the Vinnitsia region]. [in Ukrainian].
- Voskolup, V. P.** (1999). Velbarski poselennia u verkhivakh Pivdenno-buzskoho baseinu. (P. S. Hryhorchuka, Red.). *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Istorii: Zbirnyk naukovykh prats.* (1), 10–13. [in Ukrainian].

- .....
- Voskolup, V. P., & Khavliuk, P. I.** (2000). Cherniakhivskiy mohyl'nyk Skytka (za materialamy rozkopok P.I. Khavliuka). (P. S. Hryhorchuka, Red.). *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriya: Istorii: Zbirnyk naukovykh prats.* (2), 10–16. [in Ukrainian].
- Vynokur, I. S.** (2000). *Cherniakhivska kultura: vytoky i dolia.* Kamianets-Podil'skyi: Abetka; Oiium, 376 s. [in Ukrainian].
- Vysotska, K. I.** (Vidp. za vyp.) (2017). *Vinnytskyi oblasnyi kraieznavchyi muzei: Putivnyk po ekspozytsii muzeiu.* Vinnytsia : Nilan – LTD, 104 s. [in Ukrainian].
- Vysotska, K. I.** (Vidp. za vyp.) (2018). *Vinnytskyi oblasnyi kraieznavchyi muzei. 100 rokiv: Albom.* Vinnytsia: Tvory, 340 s. [in Ukrainian].
- Zahnitko, D. N., Stepanenko, A. H., Telman, Y. H.** (1984). *Vinnytskyi oblasnyi kraieznavchyi muzei. Putivnyk.* Odesa : Maiak, 80 s. [in Ukrainian].
- Zaiets, I. I.** (2004). *Daleke i blyzke. Svitlyny pamiaty. Povist-spohad.* Vinnytsia: PP «Vydavnytstvo «Tezys», 480 s. [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 02.07.2023 р.
Статтю рекомендовано до друку 18.08.2023 р.